

PRVI DAN

Otvaranje

Osmi septembar 2021, podne. Jake policijske snage štite ostrvo Site. Nas nekoliko stotina treba prvi put da prođemo sigurnosne kapije kroz koje ćemo prolaziti svakog dana, dvanaest meseci. Žandarme pozdravljamo sa dobar dan, a sva je prilika da ćemo ih često pozdravljati sa dobar dan. Advokati s bedževima na crnoj vrpci, novinari s narandžastom vrpcom, žrtve sa zelenim i crvenim vrpcoma, postaće nam poznata lica. Neki od nas će se sprijateljiti – stvoriće se grupice ljudi s kojima ćemo prelaziti isti put, razmenjivati beleške i utiske, ako se dan previše oduži okupićemo se kasno uveče i otići na piće u kafanu *De Pale* kad postane nepodnošljivo. Svi sebi postavljamo isto pitanje: računaš li da ćeš dolaziti svakog dana? Često? Kako organizuješ ostatak života? Porodica? Deca? Neki će, već se vidi, samo svraćati onim danima za koje se može predvideti da će biti najuzbudljiviji. Drugi se zaklinju da će dolaziti svakog dana, proživljavati mrtvo vreme jednako kao uzbudljivo. Ja spadam u ove druge. Hoću li istrajati u svojoj nameri?

Plan rada

Krajem jula saznali smo da sudski proces neće trajati šest meseci, nego devet. Jedna školska godina, jedna trudnoća. Pro-

gram se ne menja. Menja se vreme predviđeno za žrtve. Ima ih oko 1.800. Još se ne zna koliko njih će svedočiti. Do poslednjeg trenutka moći će da se prijave ili odustanu. Svakoj žrtvi odobreno je u proseku pola sata – ali ko će se nekome ko traži prave reči da ispriča pakao *Bataklana* usuditi da kaže: „Vaše vreme je isteklo?“ Pola sata možda će postati jedan sat, šest meseci odmah se produžava na godinu dana, a ja danas verovatno nisam jedini koji se pita zašto sam spreman da provedem godinu dana svog života zatvoren u ogromnoj sudnici, s maskom na licu, pet dana u nedelji, da se budim u zoru kako bih sredio beleške od prethodne noći pre nego što postanem nečitljive – što jasno govori da neću misliti ni na šta drugo i da, godinu dana, neću imati svoj život. Zašto? Zašto sam sebi ovo nametnuo? Zašto sam *Obsu* predložio ovu maratonsku hroniku? Da sam advokat ili bilo koji učesnik u velikom pravosudnom aparatu, naravno – radio bih svoj posao. Ili da sam novinar. Ali pisac od kojeg niko nije ništa tražio i koji, što kažu psihoanalitičari, udovoljava smo svojim željama? Čudna želja. Nisu me pogodili atentati, nikog iz moje okoline nisu. Međutim, zanima me pravda. U jednoj knjizi opisao sam dekor Specijalnog suda, u drugoj mrak Suda za sitne građanske sporove. Ovo što danas počinje neće biti, kako se priča, Nirnberški proces terorizmu – u Nirnbergu se sudilo visokim nacističkim glavešinama, ovde će se suditi drugoj ligi, jer ubice su mrtve. Ipak će biti nešto veliko, nešto nečuvano, čemu želim da prisustvujem – to je prvi razlog. Drugi razlog je taj što me, mada nisam stručnjak za islam, još manje arabista, zanimaju religije i njihove patološke devijacije – zanima me i pitanje: kad počinje patologija? Ako je reč o bogu, kad počinje ludilo? Šta je ovim tipovima u glavi? Međutim, ni to nije glavni razlog. Glavni razlog je taj što će pred nama stajati i govoriti na stotine ljudskih bića kojima je zajedničko nešto što su doživeli u noći 13. novembra 2015, koji su tu noć preživeli ili su nadživeli one koje su voleli. Iz dana u

dan slušaćemo ekstremne doživljaje smrti i života, a verujem da će se od trenutka kad uđemo u ovu sudnicu do trenutka kad iz nje izađemo, u svima nama nešto pokrenuti. Ne znamo šta očekujemo, ne znamo šta će se dogoditi. Krećemo.

Kutija

Mnogo se pričalo o tome kako će ovo biti proces veka, istorijski proces, proces za primer. Postavilo se pitanje koji bi prostor bio na visini tako velike reklame pravosuđa. Nova Palata pravde, otvorena pre tri godine kod Port de Klišija, skroz na severu Pariza? Suviše moderna, daleko. Neka sportska dvorana? Nije dovoljno svečana. Koncertna dvorana? Neukusno, posle *Bataklana*. Na kraju je izabrana slavna palata na ostrvu Site, između Crkve Sen Šapel, koju je izgradio Luj IX, i keja Orfevr kojim luta senka inspektora Megrea, a pošto nijedna njena dvorana nije dovoljno velika, prostor namenjen osuđennicima na smrt pregrađen je belim zidovima i izgrađena je ova kutija, dugačka 45 i široka 15 metara, bez ijednog prozora, koja može primiti 600 ljudi, a državu je koštala sedam miliona evra. Nema dovoljno mesta da svi uđu prvog dana, pa su se iz bubnja izvlačili novinari koji će biti primljeni. Samo za *Obs* ima nas troje: Violeta Lazar i Matije Delaus, koji će proces pratiti za veb-sajt novina, grozničavim dnevnim ritmom, i ja, koji ću ga pratiti udobnim tempom izlaženja časopisa – 7.800 slovnih znakova nedeljno, koji se predaju u ponedeljak da bi se objavili u četvrtak, po starinski. Nadamo se da ćemo se dopunjavati. Violeta i Matije su se specijalizovali za sudske procese – oni to zovu *pres žu* – složno i srdačno društvo jakih ličnosti koje sam već povremeno sretao. Drago mi je što ih ponovo vidim, sigurniji sam s njima, a oni su drugarski primili novajliju kojeg su im navalili na grbaču. Za *Obs* je iz šešira izašlo samo jedno mesto,

koje mi oni ustupaju kao poklon dobrodošlice. Našao sam se stisnut između specijalnog izveštača *Njujork tajmsa* i izveštača Radio Klasike. Radio Klasika šalje nekog, što je blesavo, ali Vi-oleta i Matije su mi unapred rekli: Ovo će se uskoro smiriti. Televizijske ekipe koje cupkaju na ulazu u salu, jer je unutra za-branjeno snimanje, pokupiće svoju opremu, specijalni izveštač Radio Klasike vratiće se svojim simfonijama, a ostaće samo oni pravi, stručnjaci za zločin i terorizam – oni kažu *tero*. Klupe su nam vrlo neudobne, ćoškaste, ničim tapacirane. Nemaš sto ni neku ploču za pisanje – ima da pišemo direktno u računar ili, kao ja, u svesku. Rekosmo sebi kako ćemo mesecima praviti beleške na kolenima, stalno menjajući položaj da manje boli, biće teško. Osim toga, daleko smo. Daleko od pozorišne scene sudnice, toliko daleko da ćemo suđenje uglavnom gledati na ekranima na kojima se prenosi. Ovo je pomalo, pravo govore-ći, kao da proces pratimo na televiziji. Dvanaest sati i dvadeset pet minuta, opšta uzmuvanost. Pod teškom pratnjom žandar-ma, optuženi ulaze u boks. Više vidimo njihove odraze u staklu nego njih iza odraza. Ustajemo, krivimo vratove, pitamo se: je li on tu? Jeste, tu je. Salah Abdeslam je tu. Onaj tip u crnoj polo majici, najudaljeniji od nas, to je on, jedini preživeli koman-dos. Nalazi se u dnu boksa, što nije učinjeno namerno kako ga ne bismo videli, razvrstani su po alfabetskom redosledu. On je prvi u dugom nizu na A: Abdeslam, Abrini, Amri, Atu, Ajari. Prodorno zvono. Jedan glas objavljuje: „Sud.“ Svi ustaju, kao na misi. Predsednik i njegova četiri pomoćnika ulaze, zauzi-maju svoja mesta. S blagim marselskim naglaskom, predsed-nik kaže: „Možete sestii, otvara se pretres.“ Počelo je.

SADRŽAJ

ŽRTVE

Prvi dan	7
U boksu	11
Oštećeni	16
Šakal	20
Unakažena lica	24
Maja iz <i>Karijona</i>	29
„Pobrinite se za žive“	33
Nadja	37
U parteru	46
Isprepleteni	50
Pogled u oči	55
Dva oca	59
Zaboravljeni	63

OPTUŽENI

Tri brata	69
Početak partije	75
Olandov dan	80
„Niotkud“	85
Sušni period	94
Tri stolice na sklapanje ispred boksa	99
Šta je gore?	103
U kafeu <i>Le Begin</i>	108
Pod suncem Rojave	114

<i>Takija</i>	119
Epidemija čutanja	124
Stara loža s trulom tavanicom	129
Konvoj smrti	134
Živa istina	139
Logistika užasa	143
Vreme ističe	148
Muhamed Abrini skida masku	153
Narandžaste patike Abdelhamida Abaauda	158
Poslednja verzija Salaha Abdeslama	169
Povlačenje	176

SUD

Popričajmo o novcu	187
<i>You can't kill rock 'n' roll</i>	192
Strah od neizbežne smrti	197
Vitezovi krivičnog prava	202
Pocepana zavesa	207
Nedelja malih	212
Spasavanje časti	217
Kraj	222
<i>Alahu akbar</i>	235

ZAHVALNOST	237
------------------	-----

NOVINAR

Pogovor Gregoara Lamenažera	239
-----------------------------------	-----